

Bijlage: Actuele CBS-cijfers met betrekking tot de handel met het VK

De Nederlandse economie is relatief sterk verbonden met de Britse economie. In de Internationaliseringsmonitor 2017-I van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) over het Verenigd Koninkrijk (VK) wordt de economische verwevenheid in detail beschreven (CBS, 2017a). Deze bijlage geeft op basis van maatwerktabellen van het CBS (2018a) een update van de belangrijkste statistieken, te weten:

1. De ontwikkeling in de economische verwevenheid tussen Nederland en het VK;
2. De ontwikkeling van de toegevoegde waarde van de handel met het VK;
3. De ontwikkeling van de werkgelegenheid die gerelateerd is aan de export naar het VK.

1. Ontwikkeling in het algemene beeld economische verwevenheid

Export naar het VK toegenomen, verdiensten licht afgenomen

In 2017 stonden de exportvolumes naar het VK onder druk door het zwakkere pond. Desondanks heeft Nederland in 2017 in totaal voor €57,5 miljard aan goederen en diensten naar het VK geëxporteerd (bruto exportwaarde, zie tabel 1). Ten opzichte van 2016 is dit een toename van €1,1 miljard, oftewel 2,0%. De toename is het gevolg van hogere exportprijzen van Nederlandse goederen en diensten (CBS, 2018b).

Met de export naar het VK heeft Nederland in 2017 in totaal €22,7 miljard verdiend. Ten opzichte van 2016 is dit een afname van €0,1 miljard, oftewel -0,4%. Dat Nederland in 2017 minder aan de export naar het VK heeft verdiend komt omdat de marges zijn afgenomen. Enerzijds was er per euro export naar het VK één eurocent meer import nodig. Dit kwam onder meer door hogere importprijzen van intermediaire goederen zoals aardolie. Anderzijds moesten Nederlandse exporteurs genoeg nemen met een lagere marge om op de Britse markt te kunnen concurreren. Door de sterke euro ten opzichte van het Britse pond werden Europese producten op de Britse markt relatief gezien duurder.

De afname van de verdiensten was relatief gezien het grootst bij de export van goederen uit eigen productie, namelijk €0,3 miljard, oftewel -2,8%. De verdiensten aan wederuitvoer naar het VK bleven in 2017 gelijk.

	Bruto exportwaarde			Verdiensten			Verdiensten als %bbp		
	2015	2016	2017*	2015	2016	2017*	2015	2016	2017*
	<i>xmrd</i>	<i>xmrd</i>	<i>xmrd</i>	<i>xmrd</i>	<i>xmrd</i>	<i>xmrd</i>	%	%	%
	€	€	€	€	€	€			
Totale export	54,6	56,4	57,5	21,7	22,8	22,7	3,2	3,2	3,1
Totale export goederen	40,9	41,9	43,0	12,7	13,4	13,2	1,9	1,9	1,8
Export goederen uit eigen productie	18,1	18,5	19,3	10,0	10,6	10,3	1,5	1,5	1,4
Wederuitvoer	22,7	23,4	23,7	2,7	2,9	2,9	0,4	0,4	0,4
Totale export diensten	13,7	14,5	14,5	9,0	9,4	9,5	1,3	1,3	1,3
Export diensten excl. consumptie niet-ingezetenen	12,7	13,4	13,3	8,2	8,5	8,5	1,2	1,2	1,2
Consumptie niet-ingezetenen	1,0	1,1	1,2	0,8	0,8	0,9	0,1	0,1	0,1

Tabel 1: Bijdrage van de export van goederen en diensten naar het VK aan de Nederlandse economie 2015-2017* (CBS, 2018a) *Voorlopige cijfers.

Export van goederen en diensten naar het VK sterk verweven

De verdiensten aan de export van diensten naar het VK namen in 2017 met 1,1% toe door een toename in de consumptie door niet-ingezetenen (o.a. uitgaven Britse toeristen in Nederland). Verder valt op dat de export van goederen en diensten sterk met elkaar zijn verweven. Ruim 40% van de verdiensten aan de export naar het VK is gerelateerd aan diensten. Dit betreft niet alleen directe export van diensten naar het VK, maar ook indirecte export (een bedrijf levert een dienst aan een

ander bedrijf dat exporteert naar het VK). Als de export van goederen moeilijker wordt gemaakt, heeft dit indirect ook gevolgen voor dienstensectoren en andersom.

Het VK blijft een belangrijke handelspartner van Nederland

Voor Nederland bleef het Verenigd Koninkrijk in 2017 de op twee na belangrijkste handelspartner op basis van de bruto exportwaarde van goederen en diensten, achter Duitsland en België. Als gekeken wordt naar de exportverdiensten, bleef het VK de op één na belangrijkste handelspartner, achter Duitsland (tabel 2).

Top 5 op basis van bruto exportwaarde goederen en diensten			Top 5 op basis van exportverdiensten goederen en diensten		
	x mrd €	#		x mrd €	#
Duitsland	142,8	1	Duitsland	49,5	1
België	58,3	2	Verenigd Koninkrijk	22,7	2
Verenigd Koninkrijk	57,5	3	België	21,6	3
Frankrijk	47,2	4	Frankrijk	16,6	4
Verenigde Staten	31,5	5	Verenigde Staten	14,5	5

Tabel 2: Top 5 handelspartners Nederland in 2017 in termen van bruto exportwaarde en verdiensten (CBS, 2018a).

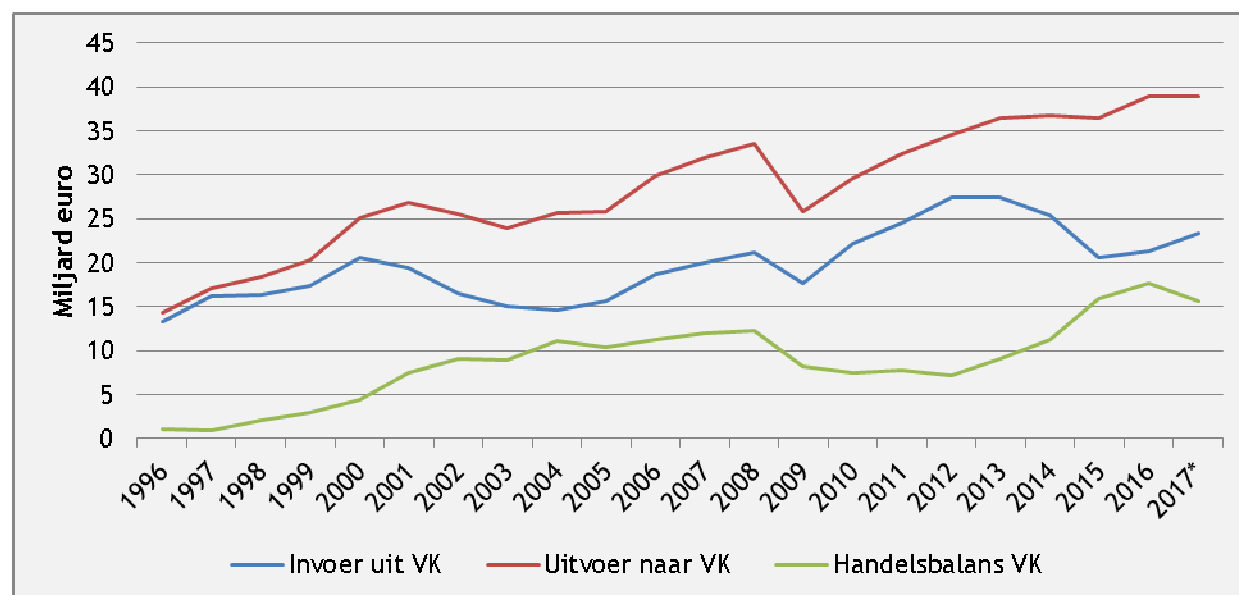
Andersom was Nederland voor het VK in 2016 de op vier na belangrijkste exportbestemming voor goederen en diensten. Wat betreft de import van goederen en diensten door het VK, was Nederland de op twee na belangrijkste handelspartner, achter de Verenigde Staten en Duitsland (tabel 3).

Belangrijkste handelspartners VK voor export van goederen en diensten			Belangrijkste handelspartners VK voor import van goederen en diensten		
	x mrd £	#		x mrd £	#
Verenigde Staten	133,9	1	Verenigde Staten	123,0	1
Duitsland	57,0	2	Duitsland	91,4	2
Frankrijk	42,7	3	Nederland	52,7	3
Ierland	39,0	4	Frankrijk	50,1	4
Nederland	38,6	5	China	43,6	5

Tabel 3: Top 5 handelspartners Verenigd Koninkrijk in 2016 in termen van import en export van goederen en diensten (eigen bewerking uit ONS, 2017).

Handelsoverschot in goederen is gedaald

Ten opzichte van 2016 is de bruto waarde van de import van goederen uit het VK met 9% toegenomen tot bijna €23,3 miljard. De bruto waarde van de export van goederen naar het VK is in 2017

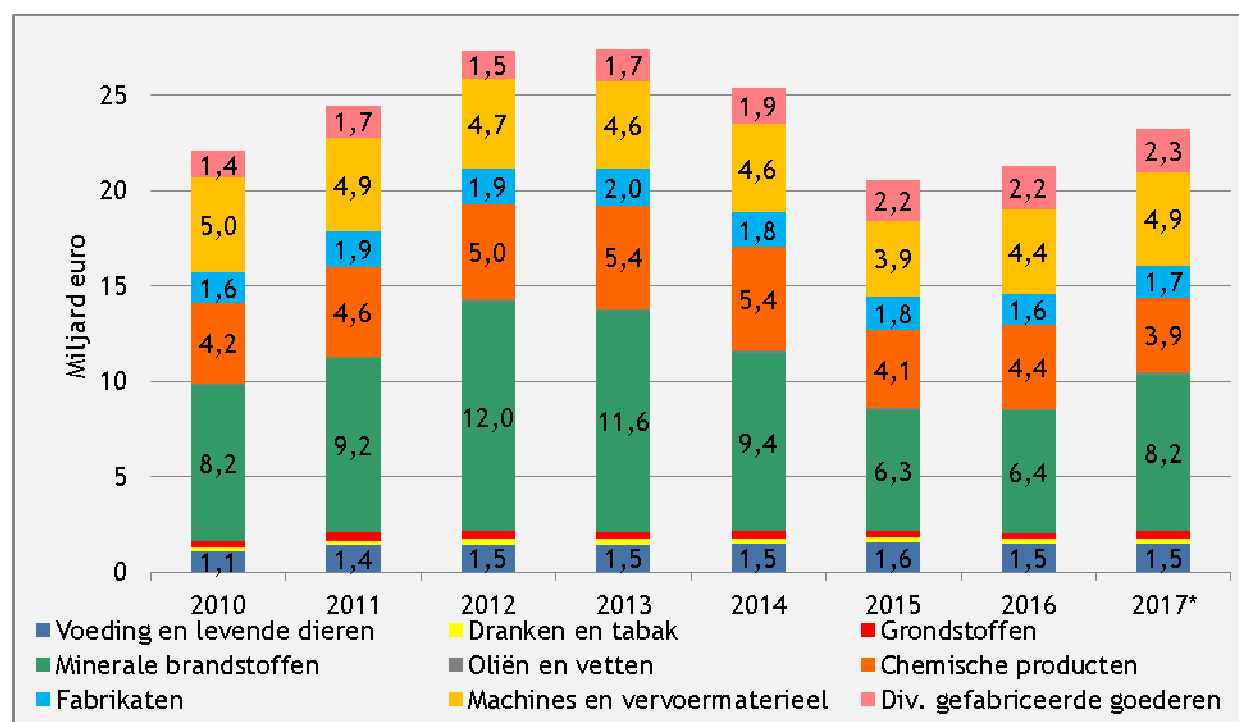

Figuur 1: Ontwikkeling bruto-waarde goederenhandel met het VK, 1996-2017 (eigen bewerking uit CBS 2018c) *Voorlopig

met 2,6% toegenomen tot €39,0 miljard. Het aandeel van de export naar het VK in de totale export is iets afgenomen van 9,2% in 2016 naar 8,3% in 2017. Per saldo is het handelsoverschot in goederen met 11% afgenomen naar €15,7 miljard (figuur 1)¹.

Waarde goederenimport toegenomen door hogere olieprijsen

De toename van de waarde van de import uit het VK is voor een groot deel te verklaren door de import van ruwe aardolie en aardolieproducten (figuur 2, zie minerale brandstoffen). Ten opzichte van 2016 is de waarde met €1,8 miljard toegenomen. De stijging is vrijwel geheel toe te schrijven aan het prijseffect. De prijs van ruwe aardolie lag in 2017 gemiddeld een kwart hoger.

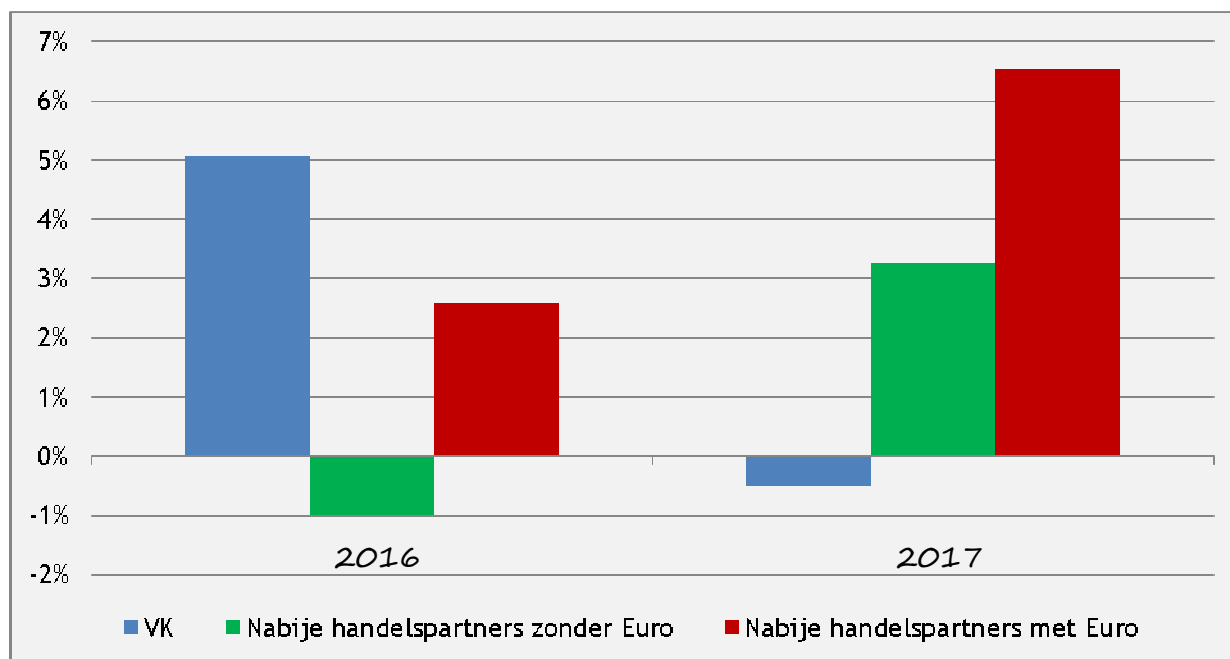
Figuur 2: Ontwikkeling bruto-waarde goederenimport uit het VK, 2010-2017 (eigen bewerking uit CBS, 2018c). *Voorlopig.
Handelsbalans in diensten vrijwel in evenwicht

In 2017 importeerde Nederland voor €19,8 miljard aan diensten uit het VK. Dit is een toename van €0,8 miljard ten opzichte van 2016. De bruto waarde van de export van diensten naar het VK bedroeg in 2017 €21,7 miljard. Ten opzichte van 2016 is dit een toename van €1,5 miljard. Het gros van de dienstenimport uit het VK is zakelijke dienstverlening, zoals Research & Development, managementadvies en professionele diensten en telecommunicatie, computer en informatiediensten.

Export naar het VK ontwikkelt zich minder gunstig dan naar meeste andere handelspartners

De verdiensten aan de export naar het VK ontwikkelden zich in 2017 minder gunstig dan naar andere nabije handelspartners (figuur 3). De verdiensten aan de export naar het VK daalden met -0,4%, terwijl de verdiensten aan de export naar nabije handelspartners met de euro in 2017 met 6,5% toenamen en naar nabije handelspartners zonder de euro met 3,3% toenamen ten opzichte van 2016.

¹ Merk op dat er een verschil zit in de bruto waarde van de export van goederen en diensten die gebaseerd zijn op de goederen- en dienstenstatistiek en de bruto waarde van de export van goederen en diensten die gebaseerd zijn op de Nationale Rekening statistiek zoals ook toegelicht in kader 1 aan het eind van deze bijlage.

Figuur 3: Procentuele verandering verdiensten aan export naar nabije handelspartners met en zonder euro (eigen bewerking uit CBS, 2018a). Nabije handelspartners

Export naar het VK door de groothandel draagt relatief veel bij aan bbp

Van alle bedrijfstakken, draagt groothandel en handelsbemiddeling met de export naar het VK relatief het meest bij aan het Nederlandse bbp (tabel 4). De bedrijfstak is echter zo divers – het beslaat zowel verkoopkanalen voor food- als non-food artikelen, dat geen goed oordeel over de kwetsbaarheid kan worden gegeven. Naast de groothandel levert ook de zakelijke en logistieke dienstverlening en de landbouw een belangrijke bijdrage aan het bbp.

Bedrijfstak	Toegevoegde waarde export naar VK 2017 in mln € ²	Toegevoegde waarde/bbp 2017 in % ³
1 Groothandel en handelsbemiddeling	3.777	0,52
2 Holdings en managementadviesbureaus	1.253	0,17
3 Opslag, dienstverlening voor vervoer	1.045	0,14
4 Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	1.006	0,14
5 Landbouw	1.000	0,14
6 IT-dienstverlening	870	0,12
7 Vervoer over land	838	0,11
8 Voedingsmiddelenindustrie	825	0,11
9 Winning van aardolie en aardgas	817	0,11
10 Chemische industrie	696	0,10

Tabel 4: Top 10 van bedrijfstakken van relatief groot economisch belang in termen van bbp (CBS, 2018a).

Elektrotechnische industrie in 2017 relatief afhankelijk van de export naar het VK

Niet alle bedrijfstakken zijn voor hun toegevoegde waarde even afhankelijk van de export naar het VK. De bedrijfstakken elektrotechnische industrie, de auto- en aanhangwagenindustrie en de winning aardolie en aardgas zijn meer afhankelijk, terwijl de gespecialiseerde bouw, schoonmaakbedrijven en de verzekeraars en pensioenfondsen vrijwel niet afhankelijk zijn van de export naar het VK (tabel 5).

² De relatieve afhankelijkheid van bedrijfstakken van export naar het VK verschilt van jaar op jaar. Hier liggen verschillende oorzaken aan ten grondslag, bijvoorbeeld de ontwikkeling van de wereldhandel, lagere handelsbarrières door vrijhandelsakkoorden met andere landen in de wereld, etc.

Bedrijfstak	Toegevoegde waarde export naar VK 2017 in mln € ³	Aandeel export naar VK in toegevoegde waarde bedrijfstak in % ³	
1	Elektrotechnische industrie	404	10,5
2	Auto- en aanhangwagenindustrie	382	10,4
3	Winning van aardolie en aardgas	817	10,0
4	Vervoer over water	221	9,8
5	Textiel-, kleding-, lederindustrie	111	9,3
6	Post en koeriers	202	9,1
7	Opslag, dienstverlening voor vervoer	1.045	9,1
8	Vervoer door de lucht	243	8,5
9	Tabaksindustrie	138	7,7
10	Landbouw	1.000	7,6

Tabel 5: Top 10 van bedrijfstakken van relatief groot economisch belang in termen van toegevoegde waarde export (CBS, 2018a).

In het algemeen geldt, dat hoe afhankelijker bedrijven in een bedrijfstak zijn van de export naar het VK, hoe kwetsbaarder ze zijn voor een Brexit. Bedrijven die naast het VK ook handel drijven met andere landen en/of een grote thuismarkt hebben, zullen relatief gezien minder gevolgen ondervinden. Andere factoren die van invloed zijn op de mogelijke schade die bedrijfstakken zullen ondervinden zijn:

- Non-tarifaire belemmeringen die volgen uit wet- en regelgeving, zoals het verkrijgen van en de controle op exportcertificaten en divergentie van productiestandaarden. Sectoren met relatief veel regelgeving zullen naar verwachting harder worden getroffen, denk daarbij bijvoorbeeld aan de export van 'vlees', die als casus is uitgewerkt in het KPMG-rapport (KPMG, 2018).
- Tarifaire handelsbarrières zoals invoerrechten, waar ondernemingen mee te maken kunnen krijgen als ze handel willen drijven met het VK. In veel gevallen zal, zelfs bij een harde Brexit, de toename in de gemiddelde handelskosten voor veel bedrijfstakken relatief beperkt zijn. De reden is dat onder GATT/WTO de tarieven substantieel zijn verlaagd. Merk op dat bij een aantal specifieke productgroepen wel hoge tarieven zullen gaan gelden, met name voor landbouwproducten zoals vlees en suiker.
- De gevoeligheid van de vraag voor prijsveranderingen. Ceteris paribus geldt dat hoe gespecialiseerder de bedrijfstak, hoe minder gevoelig de vraag is voor veranderingen in de prijs. Een andere factor die van invloed is op de elasticiteit zijn de substitutiemogelijkheden. Deze hangen mede af van transportkosten en de vraag of er exporteurs van buiten de EU zijn, die na Brexit relatief concurrerender worden.

2. Ontwikkeling toegevoegde waarde van de export naar het VK

Een belangrijke maatstaf voor het belang van de export voor de economie is de toegevoegde waarde van de export, met andere woorden: hetgeen Nederland verdient aan de export³. In deze maatstaf wordt niet alleen de eigen export van goederen en diensten meegenomen, maar ook de indirecte export. Bij indirecte export is de bedrijfstak toeleverancier van goederen en diensten in de waardeketen van andere, exporterende Nederlandse bedrijfstakken. Tabellen 6 en 7 geven een overzicht van de ontwikkeling in toegevoegde waarde van de export van goederen en diensten naar het VK over de jaren 2015 tot en met 2017. In de laatste kolom is de procentuele toe- en afname opgenomen over de gehele periode.

Verklaringen voor de grootste procentuele toenames van exportverdiensten per bedrijfstak, zoals genoemd in tabel 6, zijn:

³ Het verschil tussen verdiensten van de export en de toegevoegde waarde van de export betreft de subsidies en belastingen, deze kunnen niet worden toegerekend aan specifieke bedrijfstakken.

- De toegevoegde waarde van de export naar het VK door de aardolie-industrie (o.a. de verwerking van ruwe aardolie tot aardolieproducten in raffinaderijen) viel in de periode 2015-2017 65% hoger uit. De toename in de periode 2015-2017 is hoofdzakelijk het gevolg van een toename in het volume (meer import door het VK).
- De toegevoegde waarde in de bedrijfstak auto- en aanhangwagenindustrie als gevolg van de export naar het VK is in de periode 2015 - 2017 met 58% toegenomen. De grootste toename was er in de export van opleggers, auto's voor goederenvervoer en elektrische personenauto's.
- Er was in 2016 een uitschieter naar boven bij de bedrijfstak overige transportmiddelenindustrie vanwege een incidentele toename in de export van schepen en boten. In 2017 zijn de verdiensten in deze bedrijfstak bijna gehalveerd ten opzichte van 2016, maar liggen ze nog steeds boven het niveau in 2015.

Bedrijfstak	Toegevoegde waarde export goederen en diensten naar het VK in mln euro			Toename 2015-2017	
	2015	2016	2017		
1	Aardolie-industrie	62	70	102	65%
2	Auto- en aanhangwagenindustrie	242	358	382	58%
3	Overige transportmiddelenindustrie	78	229	116	49%
4	Tabaksindustrie	95	112	138	45%
5	Grond-, water- en wegenbouw	78	94	110	41%
6	Reisbureaus, reisorganisatie en -info	128	151	177	38%
7	Logiesverstrekking	88	103	118	34%
8	Gespecialiseerde bouw	147	180	185	26%
9	Bouwmaterialenindustrie	70	85	87	24%
10	Houtindustrie	38	45	46	21%
11	Restaurants en cafés	101	114	121	20%
12	Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	846	1.010	1.006	19%
13	Overige industrie	91	99	107	18%
14	Riolering, afvalbeheer en sanering	97	112	114	18%
15	Overige persoonlijke dienstverlening	23	25	27	17%
16	Farmaceutische industrie	101	99	118	17%
17	Sport en recreatie	32	34	37	16%
18	Metaalproductenindustrie	273	353	313	15%
19	Delfstoffenwinning (geen olie en gas)	14	15	16	14%
20	Algemene bouw en projectontwikkeling	60	68	68	13%

Tabel 6: Top 20 bedrijfstakken met grootste relatieve toename in exportverdiensten (eigen bewerking uit CBS, 2018a).

Verklaringen voor de grootste procentuele afnames per bedrijfstak uit tabel 7 zijn:

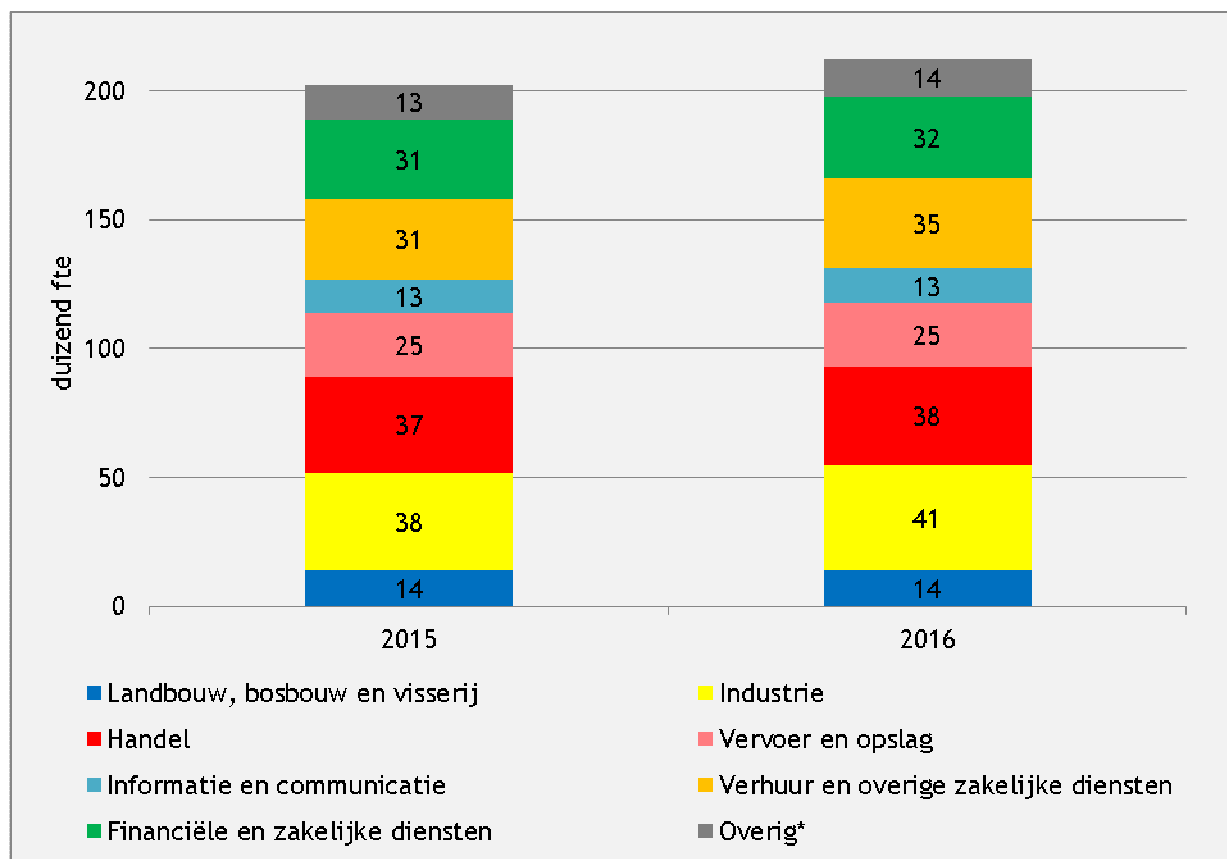
- De totale toegevoegde waarde in de bedrijfstak winning van aardolie en aardgas nam zowel in 2016 als in 2017 af. Over de periode 2015-2017 daalde de toegevoegde waarde met 35%. De daling is vrijwel volledig toe te schrijven aan de aardgaswinning (er wordt relatief weinig aardolie gewonnen door Nederland). Naar verwachting zal deze daling de komende jaren doorzetten als gevolg van het besluit om de gaswinning in Groningen af te bouwen.
- De toegevoegde waarde van de export naar het VK van de bedrijfstakken vervoer over water en door de lucht is in de periode 2015-2017 met in totaal €154 miljoen afgenomen. Daar staat tegenover dat het vervoer over land met €60 miljoen is toegenomen en de opslag en dienstverlening van vervoer met €95 miljoen.
- De elektrotechnische industrie heeft na een relatief goed jaar in 2015, twee relatief mindere jaren achter de rug doordat de vraag naar producten op de buitenlandse markt terugliep (CBS, 2017b). De totale toegevoegde waarde van de bedrijfstak elektrotechnische industrie lag in 2017 11% lager dan in 2015. De toegevoegde waarde van de bedrijfstak door export naar het VK nam in 2016 met €166 miljard af, maar herstelde zich deels weer in 2017.

Bedrijfstak		Toegevoegde waarde export goederen en diensten naar het VK in mln euro			Afname 2015-2017
		2015	2016	2017	
1	Winning van aardolie en aardgas	1.230	1.039	817	-34%
2	Vervoer over water	313	260	221	-29%
3	Vervoer door de lucht	305	282	243	-20%
4	Verzekeraars en pensioenfondsen	87	78	70	-20%
5	Elektrotechnische industrie	495	334	404	-18%
6	Visserij	12	17	10	-17%
7	Energiebedrijven	290	307	249	-14%
8	Telecommunicatie	285	243	246	-14%
9	Bankwezen	721	707	667	-7%
10	Reparatie van consumentenartikelen	16	16	15	-6%
11	Papierindustrie	118	113	111	-6%
12	Drankenindustrie	105	104	99	-6%
13	Elektrische apparatenindustrie	141	154	133	-6%
14	Architecten-, ingenieursbureaus e.d.	287	301	282	-2%
15	Uitgeverijen	97	95	96	-1%

Tabel 7: Top 20 bedrijfstakken met grootste relatieve afname in exportverdiensten (eigen bewerking uit CBS, 2018a).

3. Werkgelegenheid gerelateerd aan de export naar het VK

In 2016 was circa 30% van de totale werkgelegenheid in Nederland direct of indirect gerelateerd aan de export van goederen en diensten (2.142.000 arbeidsjaren)⁴. Van deze arbeidsjaren zijn 218.000 te danken aan de export naar het VK (circa 10%). De industrie, financiële en zakelijke diensten dragen het meest bij aan de werkgelegenheid (figuur 4).

Figuur 4: Werkgelegenheid gerelateerd aan de export naar het VK, 2015-2016 (eigen bewerking uit CBS, 2018a)

Vergeleken met 2015 zijn er de meeste banen bijgekomen in de industrie, verhuur en overige zakelijke diensten (hoofdzakelijk uitzendbranche). Van de 31.000 arbeidsjaren die in 2015 gerelateerd waren aan de export naar het VK door de verhuur en overige zakelijke diensten, waren 20.000 arbeidsjaren gerelateerd aan de uitzendbranche. In 2016 waren van de 35.000 arbeidsjaren, er 23.000 gerelateerd aan de uitzendbranche.

Werkgelegenheid vrouwen minder afhankelijk van export naar VK

Eind 2017 heeft het kabinet een verklaring in WTO-verband ondertekend over handel en genderongelijkheid, waarmee landen zich o.a. hebben gecommitteerd om genderverschillen in beeld te brengen bij internationale handel (WTO, 2017). Om invulling te geven aan de verklaring, heeft het CBS op verzoek van het kabinet de genderbalans inzichtelijk gemaakt bij de aan de export gerelateerde werkgelegenheid.

Merk op dat de maatwerktabellen die door het CBS zijn opgeleverd, gebaseerd zijn op de Nationale Rekening statistiek. Er is voor deze methodiek gekozen, omdat op basis van deze statistiek de toegevoegde waarde van de export kan worden geschat. De toegevoegde waarde van de export – het bedrag dat Nederland aan de export verdient – is de beste manier om de handelsrelatie tussen Nederland en het VK inzichtelijk te maken. Het CBS heeft de bruto binnenlands product (bbp)-cijfers als basis genomen en vervolgens op productniveau gekeken welk deel volgens de goederen- en de dienstenstatistiek naar het VK gaat (top-down benadering). De bruto exportcijfers in tabel 1 wijken daarmee af van de goederen- en dienstenstatistiek in Statline, die hoger uitvalt (bottom-up benadering). Dit komt omdat beide methodieken verschillende afbakeningen hebben en verschillende dingen meten. Momenteel wordt bij het CBS een grote revisie doorgevoerd. De verwachting is dat beide statistieken dichter bij elkaar komen te liggen.

Kader 1: Toelichting bij de maatwerktabellen van het CBS

Gemiddeld genomen is het aandeel vrouwen in de werkgelegenheid gerelateerd aan de export naar het VK bijna 30%, oftewel 63.000 arbeidsjaren. In de industrie en vervoer en opslag is het aandeel vrouwen het laagst (respectievelijk 17% en 20%), in de zakelijke en financiële dienstverlening en de verhuur en overige zakelijke dienstverlening is het aandeel vrouwen het hoogst (respectievelijk 35% en 40%). Vrouwen werken relatief veel in bedrijfstakken die weinig met export te maken hebben, zoals de zorg en het onderwijs.

Gebruikte bronnen

- CBS (2017a). Internationaliseringsmonitor 2017-I: Verenigd Koninkrijk. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/-/media/pdf/2017/09/internationaliseringsmonitor.pdf>.
- CBS (2017b). Kwartaalmonitor Industrie, Derde Kwartaal 2017. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-achtergrond/2017/46/kwartaalmonitor-industrie-derde-kwartaal-2017>.
- CBS (2018a). Maatwerktabellen Verdiensten Export naar Diverse Landen 2015-2017. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2018/22/verdiensten-export-naar-diverse-landen-2015-2017>.
- CBS (2018b). Exportprijzen Nederlandse Goederen en Diensten. Centraal Bureau voor de Statistiek. <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=82602NED&D1=158-183&D2=0,2,I&D3=114&HDR=G1,G2&STB=T&VW=>.
- CBS (2018c). Internationale Handel: invoer en uitvoer naar SITC (3 digit), landen(groepen). <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=7137SHIH&D1=0-1&D2=0,2,4,9,14,19,28,34,37,43,45,49,52,56,59,62,65,71,73,82,88,98,102,106,110,115,118,120,123,126,133,138,142,145,149,151,158,162,170,174,178,182,185,195,203,213,222,232,239,248,253,263,267,272,280,287,292,296,298,300,308,310,315,321,332,334,336,338,340,I&D3=0,63&D4=12,25,38,51,64,77,90,103,116,129,142,155,168,181,194,207,220,233,246,259,272,I&HD=180425-1648&HDR=T,G2&STB=G1,G3>.
- KPMG (2018). Impact van non-tarifaire handelsbelemmeringen als gevolg van Brexit. Rapport in opdracht van de ministeries van EZK en LNV. <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/nl/pdf/2018/sector/overheid/impact-van-non-tarifaire-handelsbelemmeringen-als-gevolg-van-brexit.pdf>.
- ONS (2017). All Data Related to UK Balance of Payments, The Pink Book: 2017. Office for National Statistics. <https://www.ons.gov.uk/economy/nationalaccounts/balanceofpayments/bulletins/unitedkingdombalanceofpaymentsthepinkbook/2017/relateddata>.
- WTO (2017). Joint Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment on the Occasion of the WTO Ministerial Conference in Buenos Aires in December 2017. https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc11_e/genderdeclarationmc11_e.pdf.